

ARI HIRVONEN

**EUROOPPALAINEN PARTITUURI
ELI MIKSI EUROOPPA TARVITSEE
TOISEN PERUSTUSLAIN**

KOMMENTTI HABERMASIN ARTIKKELIIN

ME EUROOPPALAISET

Vuonna 1623 Francis Bacon julisti äänekkäästi: *nos Europai*, ”me eurooppalaiset”. Vuonna 2001 Jürgen Habermas toistaa sanatarkasti Baconin sanoja. Hän puhuu ”meistä eurooppalaisista”, joilla on ”suhteessa vahvasti eriytyneen maailmanyhteiskunnan tulevaisuuteen legitiimi intressi siihen, että saamme äänemme kuuluviin kansainvälisessä konsertissa, jota tähän mennessä on esitetty aivan toisenlaisen partituurin mukaan” (s. 199).¹

Kansainvälisen konsertin perustana oleviin nuotteihin ei ole siten mahtunut meidän eurooppalaisten vokaali- ja soitinääniä. Partituurin on kirjoittanut se ”uusliberaali maailmankuva”, joka on asettanut itsensä yksinäiseksi vastaukseksi taloudelliseen globalisaatioon kylmän sodan jälkeisessä post-kommunistisessa maailmassa. Jo vuonna 1989 Francis Fukuyama allekirjoitti Hegelin äänellä historian lopun (itse asiassa toisen lopun, sillä Hegel katsoi historian tulleen loppuunsa Napoleonin kukistaessa preussilaiset Jenassa vuonna 1806). Ideologiset konfliktit ovat loppuneet. Liberaalille demokratialle ja vapaalle markkinataloudelle ei ole vaihtoehtoja – ainakaan sellaisia, jotka eivät johtaisi barbariaan.²

Mutta eikö uusliberaali maailmankuva vain toista Jenassa läpilyöneitä Ranskan vallan-

kumouksen liberaalis-porvarillis-demokraattisia arvoja, siis eurooppalainen ääni, jonka Atlantin tyrskyt ovat vain karhentaneet? Habermasin mukaan näin ei ole. Vallassa olevan maailmantalouden tarjoama yhteiskuntamalli ei nimittäin ”tahdo sopia eurooppalaisten tähän saakka vallinneeseen normatiiviseen itseymmärrykseen” (s. 197). Siksi meidän on nyt haettava meidän eurooppalaisten eurooppalaista ääntä. On siis jokin ääni, joka on ainutlaatuisia meille eurooppalaisille. Katsoohan Habermas, että Euroopalla on ”arvomalli, joka yhdistää ainutlaatuisella tavalla yksityisen individualismin ja julkisen kollektivismin” (s. 196).

Mikä sitten on se aidosti eurooppalainen ääni, joka saattaisi antaa eurooppalaisemman suunnan Euroopalle, joka saattaisi perustaa Euroopan perustan? Habermasille vastaus löytyy ”eurooppalaisesta projektista” (s. 197). Eurooppalaisen projektin on siis merkittävä uudelleen sävellyksen vokaali- ja soitinäänet kansainvälisiin nuotteihin. Mutta mitä meidän eurooppalaisten eurooppalainen ääni sitten pitää sisällään? Kenen ääni se oikein on?

F-SANA

Federalistien ja suverenistien, liittovaltion ja valtioliiton kannattajien välisessä perustuslaillisessa kiistassa Euroopan unionin muodosta

Habermas sanoo F-sanan, vaikka “jopa sana ‘federalismi’ herättää pahennusta” (s. 193). Niinpä hän kallistuu Euroopan unionin federalistisen rakentamisen kannalle. Hän pyrkii sekä oikeuttamaan federalistisen eurooppalaisen perustuslain poliittisena tavoitteena sekä hahmottamaan sen empiiriset edellytykset. Näin Habermas kohottaa äänensä euroskeptikkojen heikkohermoisuutta ja tappiomielialaa vastaan. Euroopan yhdentymisprojektia on jatkettava tarmokkaasti entiseen tapaan ja kehitettävä yhä tiiviimpää unionia.

Habermasin eurooppalainen projekti määrittyy rajanvetona yhtäältä globaalien markkinavoimien suvereeniutta korostaviin uusliberalisteihin, toisaalta valtioiden suvereeniteetistä kiinni pitäviin euroskeptikkoihin. Habermas perustaa eurooppalaisen projektinsa tiettyyn nimenomaisen tulkintaan Euroopan ideasta ja olemuksesta. Tämän hän myöntääkin sillä, tarjoaahan hän “puolueellisen, sano-kaamme sosiaalidemokraattisen tulkinnan eurooppalaisesta projektista” (s. 199). Myöntäessään oman eurooppalaisuutensa partikulaarisuuden, Habermas vastoin itseään universalisoi sen eurooppalaiseksi ääneksi, jopa aidon eurooppalaisuuden uudelleen perustavaksi ääneksi. Habermas perustelee Euroopan yhdentymisprojektin jatkamista entiseen tapaan vetoamalla uhanalaisen eurooppalaisen kulttuurin ja elämänmuodon säilyttämisen puolesta. On siis sellainen yhteinen eurooppalainen arvopohja, joka määrittää eurooppalaisuuden, jonka puolustamiseksi Euroopan unionia tulisi kehittää globaalia ekonomismia ja lokaalista nationalismia vastaan.

Habermasille me eurooppalaiset ovat yhtä kuin “me federalistit” (s. 199). Jos Eurooppa ei ole Habermasille niinkään yksi valtio, jolla on vahva keskusjohto, vaan federalistinen järjestys, niin eikö tämä ole saksalainen Eurooppa, jonka mallina on pikemminkin Berliinin/Bonnin tasavalta kuin Pariisin *l'état nation* tai Lontoon *common law*.³ Ei kuitenkaan pidä väittää, että federalistis-sosiaalidemokraattivihreä-saksalaisen Euroopan keskus olisi Saksa vaan pikemminkin se löytyy akselilta Berliini-Pariisi. Tämä ilmenee useissa kohdissa, esimerkiksi: “erot yhtäältä EU:n perustajavaltioi-

den ja toisaalta Ison-Britannian ja Skandinavian välillä”; “antaa Ranskan ja Saksan hallituksille aihetta ottaa aloite uudelleen käsiinsä”; “eri nopeuksien Eurooppa, joka jakautuu väliaikaisesti keskustaan ja periferiaan”. Tämä kuuluu myös niissä nimissä jotka Habermas toistuvasti nostaa säätämään Euroopan perustaa: Joschka Fischer ja Lionel Jospin.

Jos Habermasin eurooppalainen projekti perustuu “väliaikaiseen” jakoon keskuksen ja periferian välillä, niin eikö silloin kyseessä ole keskuksen tai keskuksien eurooppalaisuudesta? Ja eikö hän tällä hierarkisoivalla eleellään imitoi eurooppalaisen projektin luonnostelleita toisen maailmansodan jälkeisiä “ensimmäisiä eurooppalaisia” (s. 193)? Habermasin mukaan perustajasukupolven päämäärät olivatkin rauha Euroopassa ja Saksan sitouttaminen. Mutta saksalainen eurooppalaisuus ei rakentunut vain Saksan ja muun Euroopan militaristista ja nationalistista menneisyyttä vastaan vaan myös orienttia vastaan. Vuonna 1948 pitämässään puheessa Konrad Adenauer katsoi *Abendlandin*, anglosaksisten länsimaiden, olevan vapaa maailma, jota slaavilais-islamalainen orientti uhkasi. Habermas pitää kiinni tästä *Abendlandin* ajatuksesta, joskaan nyt uhka ei tule idästä islamin tai ainakaan kommunismin muodossa. Uusi uhka on uusliberalismi. On syytä pitää mielessä *Abendlandin* puhuvan meille myös illan maasta; maasta, jonne aurinko laskeutuu päivän tullessa päätökseensä. Jos siis Eurooppa edustaa, Jospinin sanoin, “tiettyä historiallisesti muodostunutta yhteiskuntamallia” (s. 196), niin ehtoon mallina se on kehittynein yhteiskuntamuoto, jonka suhteen aamuruskon ja päivänpolteen maiden tulee arvioida itsensä. Niiden tulee suunnata kehityksensä kohti ehtoon Eurooppaa.

Puheessaan Adenauer lisäksi katsoi Saksan olevan *Abendlandin Mittellage*, länsimaiden keskuspaikka eli keskuksen keskus, joka sijaitsi kahden antagonistisen ideologian välissä, joista sen oli valittava puolensa. Vastavasti Habermas paikantaa keskuksen keskuksiksi saksalais-ranskalaisen Euroopan.⁴

TALLATUT POLUT

Mutta ei Habermas imitoi ainoastaan ensimmäisiä eurooppalaisia. Hänen eurooppalaisen äänensä on imitaation imitaatio, sillä ensimmäiset eurooppalaiset jäljittävät jo ääneen lausuttua eurooppalaista valistuksen projektia. Niin Pariisin vallankumoukselliset kansalaiset kuin Philadelphian perustajaisät olivat 1700-luvun lopulla “ennenkuulumatonta ja ennennäkemättömän käytännön aloittajia ja osaanottajia” (s. 193). Habermasin mukaan me eurooppalaiset kuljemme tänään kahdensadan vuoden perustuslainsäätämiskäytännön jälkeen “tallattuja polkuja”. Heti tämän jälkeen eurooppalainen ääni julistaa: “Vaatimuksena ei ole niinkään keksiä jotain uutta vaan säilyttää eurooppalaisen kansallisvaltion suuret saavutukset eri muodoissa, kansalliset rajat ylittäen” (s. 194.) Koska me vain imitoimme imitoijia, tallaa vanhoja polkuja ja puhumme samalla aina jo etukäteen lausuttuja perustamissanoja Euroopalle, niin kysymys perustuslaista ei ole avain Euroopan kysymykseen eikä keskustelu Euroopan tulevaisuudesta vaadi niinkään oikeusfilosofiaa kuin pitkälle erikoistuneita ja eriytyneitä valtiopillisiä tarkasteluja. Iltahämärässä onkin hyvä pitäytyä päivän mittaan tallatuilla, hyväksi ja turvallisiksi todetuilla poluilla. Jos nyt kuitenkin tarkastelemme Habermasin eurooppalaisia projektia oikeusfilosofian näkökulmasta, sitäkin suuremmalla syyllä, että Habermas haluaa sulkea sen ulkopuolelle Euroopan tulevaisuuden tarkastelusta.

Habermas puhuu kuin Ranskan *assemblée nationale* ja Amerikan federalistit olisivat perustamisakteillaan aloittaneet enemmän tai vähemmän yhden projektin. Nämä kaksi vanhan järjestyksen kumousta on kuitenkin asetettu vastakkain: amerikkalainen vallankumous perustui vapauden kunnioitukselle ja sen edistämiseksi, ranskalainen abstraktille ja ideologiselle voimalle, joka päätyi jakobiiniseen terroriin.

Habermas itse kritisoi tätä – esimerkiksi Hannah Arendtin esittämää tulkintaa – katsoamalla, että amerikkalainen vallankumous pitää luonnollisia oikeuksia todellisena asiant-

lana, jota poliittinen puuttuminen saattaa häiritä, kun taas ranskalainen pitää niitä ideaalina, joka tulee panna täytäntöön. Amerikkalainen on konservatiivinen vallankumous, jonka ideologia on esimoderni ja korporatiivinen – siten antimoderni ja antipoliittinen. Ranskalainen on ainoa moderni vallankumous, joka edustaa demokraattista ideologiaa säätäessään luonnolliset oikeudet Ihmisoikeuksien julistuksessa despoottista valtaa vastaan.⁵

Tämä “ennenkuuluton ja ennennäkemättömän käytäntö”, jota Habermas ylistää, onkin jo alusta saakka ja perustuksiaan myöten jakaantunut kahteen kilpailevaan projektiin, joista Habermas – sitä meille kuitenkin paljastamatta – valitsee Euroopan perustaksi ranskalaisen vallankumouksen. Joka tapauksessa tämä vallankumous oli luonteeltaan universaali: yhtäältä se antoi uudelle Euroopalle juridis-eettis-poliittisen identiteetin, joka perustui ihmisoikeuksia kunnioittavan republikaanisen perustuslaillisen oikeusvaltion idealle, toisaalta se universalisoi tämän vallankumouksellisen eurooppalaisen kokemuksen globaaliksi ideaaliksi.⁶

NIEMIMAA UNIVERSAALINA NORMINA

Ranskan vallankumous palauttaa mieleen nimen, joka kummittelee Habermasin kirjoituksen rivien välissä ja jonka ääni kaikuu Habermasin sanoissa: Kant. Aivan kuin Habermas haluaisi karkottaa Kantin Euroopasta – sanoo hän, että “intellektuellit eivät ilmeisesti ennen 1800-lukua nähneet syytä pohtia Euroopan ajatusta ja olemusta” (s. 203). Mutta seurataan hetki Kantin eurooppalaista ääntä rinta rinnan Habermasin äänen kanssa.

Teoksessaan *Ikuisen rauhaan* vuodelta 1795 Kant katsoo ikuisen rauhan olevan yleispätevä velvoite. Vaikka järkemme sanoo sen olevan mahdollinen vasta hautausmaalla, niin meidän on pidettävä sitä päämääränä omantuntonme velvoittavan käskyn pakosta ja ihmisyyden nimissä.

“Rauhan tila on siis *luotava*”.⁷ Siksi on luotava rauhanliitto, joka eroaa pelkästä rauhansopimuksesta siinä, että se lopettaisi kaikki sodat ainiaaksi. Tällainen rauhanliitto olisi

Kantin toisen lopullisen määrittämisen mukaan muodoltaan itsenäisten ja suvereenien valtioiden muodostama federaatio, kansainliitto. Ensimmäinen määrittäminen edellyttää, että liiton kaikilla jäsenvaltioilla on tasavaltainen valtiojärjestys, joka perustuu vapauden periaatteelle, kansalaisten muodolliselle yhdenvertaisuudelle, parlamentarismille ja valtiomahtien erotteille. Tasavalta on nimittäin luontonsa mukaisesti taipuvainen ikuiseen rauhaan.

Rauhanliiton globalisaation on lähdeksi liikkeelle jostakin, joten Kant käänsi katseensa Eurooppaan: jonkun ”mahtavan ja valistuneen kansan” on muodostuttava tasavallaksi ja tultava ”valtioliiton keskipisteeksi” toisille valtioille ja liittyäkseen niihin turvataksaan kansainvälisen aatteen mukaisesti valtioiden vapauden.⁸ Tämä valtio oli vallankumouksen Ranska. Kantille Euroopan federaatio oli siten ideaali, johon Eurooppa oli etenevässä. Alkuperä ja päätepiste, perusta ja rakennelma ovat kummatkin juurtuneet Eurooppaan. Vähitellen alkuperäinen loppunsaatu rauhanliitto tulisi ”käsittämään kaikki valtiot ja siten johtamaan ikuiseen rauhaan”, mutta sen edellytyksenä on, että maailman muiden osien valtioista tulee tasavaltaisia, vapaita ja itsenäisiä kansallisvaltioita.⁹ Valistuksen kosmopoliittina Kant uneksii ”maailmantasavallasta”.¹⁰

Eikä Kant ollut yksin universalismissaan. Gottfried-Wilhelm Leibniz esitti Ludvig XIV:lle, että rauhan turvaamiseksi Euroopassa yhtyneen Euroopan tulisi Ranskan johdolla valloittaa ottomaanien hallitsema Egypti. Apotti de Saint-Pierre oli puolestaan vuosina 1712–1716 kirjoittanut ikuisen rauhan luonnoksen: Euroopan kristittyjen valtioiden on liitettävä yhteiseen rauhanliittoon, jota edustaisi senaatti Utrechtissa ja jossa valtioiden väliset riidat ratkaistaisiin sovintotuomioistuimessa. Jean-Jacques Rousseau haaveili ajasta, jolloin ei enää olisi Ranskaa, Saksaa tai Espanjaa vaan ainoastaan eurooppalaisia. Henri de Saint-Simonin mukaan Euroopan kansojen oli järjestäytyttävä uudeksi poliittiseksi rakenteeksi, jotta ne säilyttäisivät itsenäisyytensä. Edmund Burke hahmotteli yhteisen kulttuurin yhdistämien itsenäisten valtioiden Eu-

rooppaa, jonka perustana olisi yhteinen eurooppalainen oikeusjärjestys. Voltairille Eurooppa oli yksi suuri tasavalta, joka on jaettu useisiin valtioihin, joilla kaikilla on yhteinen uskonnollinen perusta, samankaltaiset tavat ja tunteet, samat oikeudelliset ja poliittiset periaatteet.¹¹

Valistuksen eurooppalaisen kosmopolitismien perustoilla voidaan nähdä myös jälkiä latinalaisesta keskiajasta. Ranskan vallankumous ei vain säätänyt universaaleja ihmisoikeuksia vaan myös jakoi Euroopan kansallisvaltioihin ja kansallisiin oikeuskulttuureihin. Läpi keskiajan Euroopassa oli vallinnut yliopistoissa 1100-luvulla alkunsa saanut yhtenäinen lainoppi. Eurooppalainen yliopisto-oikeus yhdisti eurooppalaiset juristit ja yhtenäisti hajanaisia eurooppalaista tapaoikeutta. Samalla kun eurooppalaisen oikeuden yhtenäisyys hajosi, oikeus sekä kansallisvaltiollistui että universalisoitui – siitä tuli säädännäistä, positiivista oikeutta (lokaalisuus), jonka tuli noudattaa järjen vaatimuksia (globaalisuus).

Toisin sanoen eurooppalaisen kansallisvaltion idea globalisoitui universaaliksi normiksi. Se mitä eurooppalaiset ajattelijat yhdessä Ranskan vallankumouksen kanssa asettivat oli auktoritatiivisen regulatiivisen idean Euroopalle ja Euroopan federaatiolle. James Tullyn mukaan Kantin Euroopan kansallisvaltioiden liiton idea syrjäytti vanhan ajatuksen Euroopasta maailman imperiumin keskuksena. Samalla kun Kant kritisoi eurooppalaista imperialismia ja kolonialismia epäoikeudenmukaisuudesta, niin hän perusti uuden Euroopan järjestyksen vanhan imperialismin perustalle. Uudessa imperialismissa Euroopasta tuli kosmopoliittisen federaation keskus, sillä eurooppalainen perustuslaillinen tasavalta säätää itsensä laiksi muille maanosille.¹²

Vastaavasti Jacques Derrida katsoo *L'Autre capissa* Euroopan tunnustaneen aina itsensä niemekkeenä (*cap*), jonka suuntana (*cap*) on Eurooppa itse. Eli Nietzschen sanoin: tämä pieni niemimaa haluaa esittää itsensä ihmiskunnan edistyksenä suhteessa Aasiaan.¹³

Näin Kantin – ja yleisemmin vallankumouksen ja valistuksen – Euroopan idea ylitti uudella tavalla Euroopan alueen rajat. Euro-

pasta tuli universaali normatiivinen standardi, totuus siitä kuinka oikeudenmukainen yhteiskuntajärjestys tuli toteuttaa maailmanlaajuisesti. Eurooppa oli sekä perustuslaki, johon muut kulttuurit tuli perustaa että globaali päämäärä, johon alempiasteiset kulttuurit vähitellen kehittyisivät. Kantin ja muiden kehittämällä Euroopan idealla oli siten universaali pätevyys.

EUROOPPALAINEN KÄYTÄNTÖ

Habermasin kuvaamassa “ennenkuulumattomassa ja ennennäkemättömässä käytännössä” (s. 193) partikulaarinen universalisointiin eikä tämän universalisoinnin liikkeen legitimeettiä asetettu kritiikin alaiseksi. Euroopan säätämiseksi normiksi on erotettavissa kaksi liikettä:

1) Poliittisissa ja intellektuaalisissa käytännöissä modernille Euroopalle luotiin 1700-luvulla juridis-poliittinen identiteetti. Kansalaisuudelle ja tasavaltalais-perustuslaillisille kansallisvaltioille rakentuva Eurooppa perustui jaettuun Euroopan ideaan, mutta samalla se oli valtiollisten rajojen jakama Eurooppa. Tämä identiteetti muodostui rajankäyntinä suhteessa erilaisiin toisiin: yhtäältä Euroopan omaan imperialistiseen vanhaan järjestykseen, absoluuttiseen monarkiaan, katoliseen kirkkoon, toisaalta muun maailman vielä epäoikeudenmukaisiin ja yksilön autonomiaa kunnioittamattomiin poliittisiin järjestelmiin.

2) Euroopan ylivertainen juridis-poliittinen identiteetti justifioi sen, että Euroopan partikulaarinen kokemus sai universaalien pätevyyden, jolloin Euroopasta tuli universaali normi.

Meidän eurooppalaisten normeeraava ääni kuuluu myös Habermasin puheessa: on puolustettava “vaaraan ajautunutta kulttuuria ja elämänmuotoa” (s. 195); Euroopalla on “arvomalli, joka yhdistää ainutlaatuisella tavalla yksityisen individualismin ja julkisen kollektivismiin” (s. 196); “eurooppalaisen kulttuurin saavutusten maailmanlaajuinen levinneisyys” (s. 203); “eurooppalaisen identiteetin hiljainen vahvistuminen” (s. 204); “Eurooppa on oppinut pääsemään yli [...] vihamielisyydestä

ja kilpailusta sotatahtoitien kansallisvaltioiden välillä” (s. 203).

Habermas jatkaa (itsekin niin myöntäen: “kuljemme tallattuja polkuja”, koska jatkamme “kahdensadan vuoden perustuslainsäätämiskäytäntöä” (s. 193)) eurooppalaista matkaansa identifikaation ja universalisoinnin tallatuilla poluilla, joka ulottuu ensimmäisistä eurooppalaisista Kantiin; traditiota, joka puolestaan rakentuu vanhan järjestyksen imperialismin raunioille. Tätä ketjua voisi jatkaa aina roomalaisen imperiumin kautta antiikin Kreikan *politikseen*.

Tältä perustalta Habermas voikin puhua nykyisestä “normatiiviselle itseymmärryksellemme leimallisesta tasa-arvoisesta ja yksilökeskeisestä universalismista” (s. 204). Tämä normatiivinen itseymmärrys löytyy myös Euroopan unionisopimuksesta: 6 artiklassa todetaan Euroopan perustuvan “vapauden, kansanvallan, ihmisoikeuksien ja perusvapauksien kunnioittamisen ja oikeusvaltion periaatteisiin”, ja 2 artikla julistaa Euroopan unionin tavoitteeksi “pitää yllä ja kehittää unionia vapautteen, turvallisuuden ja oikeuteen perustuvana alueena”. Tällä alueella kansalaisille on annettava “korkeatasoinen suoja”. Edelleen Euroopan parlamentti katsoo, että “demokraattisessa yhteiskunnassa kaikki poliittiset, sosiaaliset ja ekologiset konfliktit voidaan ja pitää ratkaista demokratian ja oikeusvaltion hyväksymillä keinoilla”.¹⁴

TALLATUILTA POLUILTA ITSE AKTIIN JA TAKAISIN

Tulisiko meidän sitten hylätä eurooppalainen traditio ja sen normatiivinen itseymmärrys, päättää lopultakin eurooppalainen projekti, hylätä kysymykset Euroopan ideasta ja olemuksesta sekä hyväksyä se, että Euroopan unioni on kollektiivisen turvallisuuden ja vapaan markkinatalouden periaatteille rakentuva valtioliitto?

Edellä mainitut normatiiviset vakaumukset ovat sellaisia, joita tuleekin puolustaa aivan kuten Habermas katsoo. Habermasin ääneen voidaan myös yhtyä vaatimuksessa vaihtaa Euroopan unionin legitimaatioperus-

ta kansainvälisistä sopimuksista Euroopan perustuslakiin. Edelleen Habermasin federalismi on perusteltavissa ja puolustettavissa. Tähänkin saakka olen uskollinen kaikelle, mitä Habermas on sanonut omalla äänellään. Mutta ongelmalliseksi eurooppalaiset normatiiviset vakaumukset tulevat, kun niille annetaan universaali pätevyys, joka perustuu ideaan Euroopan essentialistisesta ja yhtenäisestä juridis-poliittisesta identiteetistä. Habermas perustaa Euroopan perustuslain jo olemassaolevan identiteetin ja universaalin pätevyyden vankalle perustalle. Ja tällöin Habermas puhuu meidän eurooppalaisten, meidän federalistien – siis myös allekirjoittaneen – äänellä, joka on universaalin eurooppalaisen perustuslainsäätäjän monologia. Onko siis tämä lakiasäätävä monologi se ääni, joka on saatava kuuluviin kansainvälisessä konsertissa?

Habermas vaikuttaa näin kirjoittavan yksinäistä partituuria, joka sekä on käsitteellisesti mahdollon että kääntyy Habermasin omaa diskurssietiikan teoriaa vastaan. Jos pysymme edelleen uskollisina Habermasin immanentin kritiikin projektille, niin voimme havaita, että Habermasin teksti itsessään tarjoaa välineet identiteetille ja universaalisuudelle rakentuvalla Euroopan idean kritiikille. Habermasin eurooppalaisen monologin keskeyttää toiset eurooppalaiset äänet.

Ensinnäkin sen edellytyksenä on, että Eurooppa ei voi astua kansalaisten tietoisuuteen “poliittisena yhteisönä” ilman jonkinlaisia “poliittista perustamisaktia” (s. 194). Pelkkä euro tai Maastrichtin tai Amsterdamin sopimukset eivät riitä. Habermas kuitenkin vetää heti takaisin: tällä perustamisaktilla on vain “symbolisen kiteyttämisen voima”. Toisin sanoen se vain kiteyttäisi jo olemassaolevan Euroopan periaatteet perustuslakiin.

Toiseksi vastatessaan euroskeptikoiden väitteeseen, ettei ole olemassa Euroopan kansaa, Habermas aivan oikein huomauttaa, että kansalaisten kansakuntaa ei pidä sekoittaa esipoliittiseen kohtalonyhteisöön. Kansallisella identiteetillä on kansalaisten Euroopassa keinotekoinen luonne. Se ei nimittäin perustu yhteiselle alkuperälle, kielelle tai ole

yhteisen historian muokkaama. Sillä on “voluntaristinen luonne” eikä sen kollektiivista identiteettiä “ole olemassa ennen sen synnyttävää demokraattista prosessia eikä ylipääntensä siitä riippumatta” (s. 201). Historiallisena perustana kansallisvaltioiden rajat ylittävälle eurooppalaiselle kansallisvaltiolle on eurooppalaisten kansallisvaltioiden synty, jossa demokratia ja kansallisvaltio etenivät yhdessä niin, että demokraattinen kansalaisuus ja kansallinen tietoisuus toisiaan vastavuoroisesti tukien tuottivat kansalaisten yhteenkuuluvuuden tunteen. Tämä on abstraktio-prosessi, joka korvasi paikallisen ja dynastisen uskollisuuden, ja jonka ei tarvitse pysähtyä kansallisvaltioiden rajoihin.

Siksi eurooppalaisen identiteetin muodostuminen on Habermasin mukaan mahdollista kolmen empiirisen ennakkoehdon täytyessä: a) eurooppalaisen kansalaisyhteiskunnan kehittyminen, b) eurooppalaisen poliittisen julkisuuden rakentuminen, c) Euroopan unionin kansalaisten jakaman poliittisen kulttuurin muodostuminen (s. 202–203.) Eurooppa on siis *luotava* aivan kuten Kantin rauhan tila.¹⁵

Eurooppaa ei kuitenkaan luoda tyhjästä tai perusteta tyhjän päälle vaan luominen jatkaa eurooppalaista traditiota. Habermasin sanoin Euroopan täytyy vielä kerran “soveltaa reflektiivisesti itseensä sellaisen kehäprosessin logiikkaa, jossa demokraattinen valtio ja kansakunta vastavuoroisesti tuottivat itsensä” (s. 201–202). Jälleen kerran Habermas palauttaa Euroopan luomisen jo olemassaolevalle perustalle. Tähän viittaa myös Habermasin ajatus Euroopasta vain ja ainoastaan kansallisvaltioiden rajat ylittävänä eurooppalaisen kansallisvaltion idean jatkajana. Tuleva Euroopan liittovaltio – ja laajemmin tuleva Eurooppa – on siten aina jo luotu ja valmis, aina jo ennakoita normeeratun eurooppalaisen projektin lopputulema, jo annetun arvo-pohjan toistoa, Euroopan idean ikuista paluuta.

Tämän seurauksena Habermasin Eurooppa perustuu jo rakennetulle Euroopan identiteetille, johon taasen perustuu ajatus Euroopasta universaalina normina. Eurooppa essentialisoidaan sellaiseksi normatiiviseksi pe-

rustaksi, jolta niin Eurooppaa itseään kuin muuta maailmaan voidaan arvioida. Jo valmis Euroopan idea edellyttää ainoastaan realisoimistaan. Tämä johtaa siihen, että Habermasin peräänkuuluttama perustuslakikansanäänestyksen käynnistämä euroopanlaajuinen väittely Euroopasta on jo etukäteen normeerattu eli aina jo käyty keskustelu. Siksi demokraattinen dialogi Euroopan ideasta ja olemuksesta, jossa kansalaiset vaihtavat avoimesti ja julkisesti argumenttejaan, ei ole muuta kuin jo olemassaolevan normin jäljittämistä. Eikä lie ne yllätys, että Habermasin diskurssiteoria on jo asettanut lopputuloksen tällaiselle praktiselle diskurssille: kansalaiset ylittävät omat partikulaariset intressinsä ja näkemyksensä saavuttaen yhteisymmärryksen Euroopan perustuslaillisesta järjestyksestä.

TULEVA EUROOPPA

Mutta jos otamme vakavasti Kantin äänellä lausutun vaatimuksen siitä, että Eurooppa on luotava, joka vaatimus kaikuu myös Habermasin poliittisessa perustamisaktissa ja demokraattisissa prosesseissa, niin päädymme Euroopan projektista Euroopan tapahtumaan. Tässä tapahtumassa Eurooppa tunnistaa ja tunnustaa oman partikulaarisen historiansa, mutta Eurooppa ei niinkään jäljitä jotakin valmista ja varmaa ideaa, identiteettiä ja olemusta, jota sillä ei ole. Pikemminkin Euroopan on joka hetki luotava itsensä uudelleen jäljittämällä aina eri tavalla itseään. Eurooppa toistaa itseään, mutta samalla se luo joka hetki itsensä uudestaan. Tämä on iteraation eli toistamisen ja uusimisen Eurooppa, joka ei iteroituessaan ole koskaan identtinen itsensä kanssa. Eurooppa ei siten ole vaan on aina vasta tulossa.

Tällä on lukuisia seurauksia sen suhteen kuinka ymmärrämme Euroopan idean ja olemuksen. Ensinnäkin se johtaa Euroopan identiteetin purkautumiseen. Ei ole valmista, itse-riittoista, olemuksellista Eurooppaa tai eurooppalaista. Kansalaisten Eurooppa on aina vasta tulossa siinä demokraattisessa prosessissa, joka synnyttää sen kuten Habermas sanoo.

Myös Luisa Passerini korostaa Eurooppaa tulevana. Agnes Hellerin sanoin hän katsoo,

että eurooppalainen kulttuuri ei ole koskaan ollut olemassa, mutta se saattaa kehittyä tulevaisuudessa. Siksi Euroopan tapahtumassa ei ole kyse siitä, että Eurooppa formalisoidaisiin yhteisöksi, joka perustuu jo valmiisiin arvoihin ja asenteisiin ja yhteiseen eurooppalaiseen henkeen. Mutta ei myöskään tule kieltää eurooppalaisen identiteetin mahdollisuutta. Eurooppalainen identiteetti on pikemminkin ongelmallinen, kriittinen ja valmis toivottamaan toisen tervetulleeksi.¹⁶

Toiseksi koska Eurooppa on aina tuleva Eurooppa, joka tapahtuu Euroopan partikulaarisessa tapahtumassa, niin Euroopan juridis-poliittista identiteettiä ei ole mahdollista asettaa universaaliksi normiksi, jonka perustalta eri oikeudellisia, poliittisia ja yhteiskunnallisia järjestelyjä asetaan hierarkkiseen järjestykseen.

Myös Derrida on kuuluttanut Euroopan toista suuntaa (*cap*), joka merkitsisi sen ajatuksen hylkäämistä, että Eurooppa olisi edistyksen etujoukko ja tiedon keskus. Valéryn mukaan eurooppalaisten erityislaatu oli usko omaan universaaliuteen, mutta universaaliuden ihmisenä oleminen ei ole eurooppalaisten eksklusiivinen oikeus.¹⁷

Kolmanneksi Euroopan “ennenkuulumaton ja ennennäkemätön käytäntö” ei vain alkanut Ranskan ja Amerikan vallankumouksista. Se alkaa joka hetki uudelleen ainutkertaisella tavalla. Eurooppa ei siten perustu Ranskan vallankumouksessa julistettuun arvopohjaan tai mihinkään muuhunkaan valmiiseen perustaan tai perustuslakiin, koska se joutuu perustamaan itsensä yhä uudelleen ja uudelleen.

Neljänneksi Eurooppa ei niinkään ole normatiivinen kuin kriittinen idea.¹⁸ Se on jatkuvasti muuttuva – ja sellaisena ainoastaan *eräs* – tapa järjestää oikeudellinen ja poliittinen elämä. Partikulaarisena Eurooppa on kriittinen tapahtuma, jossa se kriittisesti käy läpi suhdettaan toiseen, joka on yhtä hyvin sen “oma” menneisyys ja tulevaisuus kuin jokin toinen maanosa. Eurooppa ei siten säädä itseään universaaliksi normiksi. Vaikka Eurooppa ei ole universaalisti pätevä, niin se on pätevä partikulaarisuudessaan. Ja juuri

ainutkertaisena tapahtumana se omaa yleisen pätevyuden. Näin olemme siirtyneet partikulaarin universaalista pätevydestä sen yleispätevyyteen.

Oman suvereeniutensa ja universaaliutensa historian kanssa kriittisessä suhteessa oleva Eurooppa voi siten olla myös sellaisen vastarinnan mahdollisuuden paikka, joka vastustaa toisen systemaattista aliarvioimista ja tuhoavia konflikteja.¹⁹ Tuleva Eurooppa olisi siis partikulaarin yleispätevä mahdollisuus ikuiseen rauhaan, joka olisi kuitenkin luotava joka hetki uudelleen.

Kaiken tämän Habermas itsekin sanoo jatkaen samalla äänekkäästi sitä eurooppalaisia traditiota, joka asettaa itsensä universaaliksi normiksi. Mutta toisaalta tässä traditiossa on perustusten hakemisen ohella aina vaikuttanut ajatus pysyvistä vallankumouksesta, päättymättömästä luomisesta – siis modernista itsestään. Siten aina Ranskan vallankumouksesta Kantin ja ensimmäisten eurooppalaisten kautta Habermasiin Euroopan perustamisen partikulaarinen tapahtuma on toiminut Euroopalle säädettyjä perustuksia vastaan. Eurooppa on aina jo ollut kriisissä eli kriittinen omien säädettyjen perustustensa ja identiteettinsä suhteen. Ehkäpä juuri tämä on se, mikä on “ennenkuulumaton ja ennennäkemätön käytäntö”, jonka käytännön jälkiä olen pyrkinyt Habermasin tekstissä seuraamaan.

Pääsemme lopulta vastaamaan kysymykseen “miksi Eurooppa tarvitsee perustuslain?” Eurooppa ei tarvitse perustuslakia vain sellaisena “symbolisen kiteyttämisen voimana”, joka toisi Euroopan unionin kansalaisten tietoisuuteen (s. 194). Perustuslaki, joka normeeraa muodolliset perusoikeudet ja määrittää Euroopan unionin valtiosääntö- ja hallitusmuodon, jossa selviää niin toimivallanjako federaalisten, kansallisten ja alueellisten tasojen välillä kuin Euroopan oikeuslähdeoppi normihierarkioineen on mitä kiireellisinen projekti. Euroopan perustuslaki nimittäin lisäisi Euroopan unionin läpinäkyvyyttä ja olisi merkittävä vastaus demokratiavajeeseen. Tämä perustuslaki perustaa oikeusvaltiollisen ja federalistisen Euroopan unionin ja takaa sen muodollisen demokratian.

Mutta Eurooppa tarvitsee säädännäisen peruslain “perustalle” toisen perustuslain, joka ei ole vain kaiken Eurooppa-oikeuden viimekätinen legitimaatioperusta. Habermas sanoo toisen perustuslain ääneen ohimennen: vaaditaan “dynaamista käsitystä demokraattisesta perustuslaista jatkuvana prosessina, jossa perusoikeuksien järjestelmää luodaan yhä uudelleen” (s. 207). Tämä toinen perustuslaki ei ole ennalta annettua voimassa olevaa positiivista oikeutta vaan aina vasta tulossa oleva perustuslaki. Hieman paradoksaalisesti tämä toinen perustuslaki on todellinen perustuslaki, joka tulevana pitää säädännäisen perustuslain jatkuvassa kriisissä ja joka tulemisessaan estää säädännäisen perustuslain ja sen arvopohjan globalisoimista universaaliksi normiksi. Tässä tulevan perustuslain jatkuvassa tapahtumassa Euroopan kansalaisuus ja Eurooppa itsessään muodostuu joka hetki ei suvereeniutena ja identiteettinä vaan niiden pysyvänä kriisinä ja kritiikkinä.

Euroopan demokraattisissa oikeusvaltioissa perustuslaki on mielletty yksinomaan positiivisena oikeutena. Tämä on johtanut perustuslain säätämisen radikaalin ja kumouksellisen tapahtuman kiinnittämiseen kestäväksi laiksi. Kysymys vallankäytön, oikeuden ja demokratian perustasta on juridisoitu ja formalisoitu varmaksi, koherentiksi ja pysyväksi perustaksi. Tämä on johtanut myös ihmis- ja perusoikeuksien jähmettymiseen, jopa niiden kriittisen potentiaalin hiipumiseen. Lisäksi on otettava vakavasti Neil Walkerin huomio siitä, että konstitutionalismi on sekä valtiokeskeistä, vaikka valtion merkitys suvereenina poliittisena auktoriteettina on vähentynyt, että lakikeskeistä, jolloin oikeusjärjestys nähdään poliittisen elämän keskuksena ja perustuslaki oikeusjärjestyksen keskuksena.²⁰ Siksi Euroopan kahden perustuslain tapahtumalle ei ole haettava mallia kansallisvaltioista, joihin Habermas suuntaa katseensa. Niistä saamme mallin vain ensimmäiselle perustuslaille. On haettava “uusia” poliittisia, eettisiä ja juridisia käytäntöjä, joiden mallittomana mallina saattaisi olla vallankumouksellisen hetken innovaation, imitaa-tion ja iteraation demokraattiset voimat.²¹

Siten tuleva perustuslaki ei ole aina vasta tulossa oleva vaan se on myös aina jo kirjoitautunut eurooppalaisen konsertin moniääniseen historiaan “ennenkuulumattomina ja ennennäkemättöminä” tapahtumina. Tämä on myös se ääni, joka puhuu Habermasin tekstiä yhtä aikaa Habermasin äänellä että Habermasista huolimatta.

Tuleva perustuslaki on Euroopan tehtävä, joka tekee Euroopan. Toisen perustuslain tila on *luotava*. Euroopan unioni on yksi ääni maailman moniäänisessä konsertissa, mutta samalla Eurooppa itsessään on paradoksaalinen partituuri: se on moniääninen konsertti, jonka nuotit kirjoittautuvat esityksessä itsessään.

viitteet

1. Kaikki Habermas-sitaattini viittaavat tässä numerossa julkaistuun esseeseen “Miksi Eurooppa tarvitsee perustuslain?”
2. Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*. Free Press, New York, 1992.
3. Thomas Risse & Daniela Engelmann-Martin: Identity Politics and European Integration: The Case of Germany. Teoksessa Anthony Pagden (toim.): *The Idea of Europe. From Antiquity to the European Union*. Cambridge University Press, Cambridge 2002, s. 314-315.
4. Adenauerin puheesta ks. Risse & Engelmann-Martin 2002, s. 296.
5. Jürgen Habermas: Natural Law and Revolution. Teoksessa Habermas, *Theory and Practice*. Beacon Press, Boston, Mass., 1973.
6. Napoleonin myötä republikanismi hylättiin, mutta ei Euroopan ideaa. Hän nimittäin näki universaalien eurooppalaisen järjestyksen rauhan ja sivistyksen takaajana, mutta Euroopan oli yhdistyttävä yhden kansallisen suvereenin alaisuudessa. Eurooppalainen federalismi oli siis ranskalainen. Vrt. Gerard Delanty, *Inventing Europe. Idea, Identity, Reality*. MacMillan Press, Houndmills & London 1995, s. 72-74
7. Immanuel Kant: *Ikuisen rauhaan. Valtio-oikeudellinen tutkielma*. Karisto, Helsinki 1955, s. 21.
8. Kant 1955, s. 29.
9. Kant 1955, s. 29.
10. Kant 1955, s. 31.
11. Euroopan idean kehityksestä ks. esim. D. Hay, *Europe: The Emergence of an Idea*. Edinburgh University Press, Edinburgh 1957; Delanty 1995.
12. James Tully, The Kantian Idea of Europe: Critical and Cosmopolitan Perspectives. Teoksessa Anthony Pagden (toim.): *The Idea of Europe. From Antiquity to the European Union*. Cambridge University Press, Cambridge 2002, s. 331-335. Kantin monismin näki erityisen selkeästi jo hänen oppilaansa Johann Gottfried von Herder, joka puolusti pluralistista kosmopolitismia: kulttuurit olivat erillisiä ja jokaisella kulttuurilla oli oma ainutlaatuinen totuutensa ja arvonsa eikä niitä voitu asettaa hierarkkiseen järjestykseen. Johann Gottfried von Herder, *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*. Riga 1784–1791; Tully 2002, s. 343-345.
13. Ks. Jacques Derrida, *L'autre cap*. Minuit, Paris 1991.
14. *Euroopan yhteisöjen virallinen lehti* C 72 E, 5.9.2001, s. 139.
15. Kant 1955, s. 21.
16. Passerini viittaa myös Rosa Braidottiin, jonka mukaan eurooppalainen identiteetti ei koskaan ole ollut Yksi. Sen väitetty yhtenäisyys on ollut parhaimmillaankin huono fiktio. Se on asettanut itsensä maailmanhistorian kullussa talouden, ajattelun, tiedon ja tieteen keskuksiksi. Symbolisella ja diskursiivisella tasolla tämä merkitsee sitä, että toinen on alistettu vähempiarvoiseksi ja sivuutettu syrjäisenä. Ks. Luisa Passerini: From the Ironies of Identity to the Identities of Irony. Teoksessa Anthony Pagden (toim.): *The Idea of Europe. From Antiquity to the European Union*. Cambridge University Press, Cambridge 2002, s. 207-208; Rosa Braidotti: *Nomadic Subjects: Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. Columbia University Press, New York 1994.
17. Derrida 1991.
18. Täältä osin vrt. Tullyn Kant-kritiikki, Tully 2002, s. 334.
19. Vrt. Braidotti 1994, s. 8-10; Passerini 2002, s. 207.
20. Neil Walker: The Idea of Constitutional Pluralism. Paper presented at University of Helsinki, Faculty of Law, 8.3.2002.
21. Viitaan tässä vain Antonio Negrin erotte luun konstituioivan ja konstituoidun voiman välillä. Edellinen on vallankumouksellinen, aktiivinen ja operatiivinen, jälkimmäinen konservatiivinen, reaktiivinen ja järjestystä palauttava. Antonio Negri, *Insurgencies. Constituent Power and the Modern States*. University of Minnesota Press, Minneapolis 1999.